

ЛЕСЯ ВИСОЦЬКА

*Тема бакалаврської роботи: "Психоаналітична інтерпретація малої прози Григора Тютюнника"
Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач Горбань А.В.*

Амбівалентність образу матері у творчості Григора Тютюнника

Григор Тютюнник є одним з найталановитіших українських прозаїків ХХ століття. Ще за життя, всупереч офіціозу, він зазнав всенародного, в тому числі й міжнародного визнання. Майстер у жанрі малих форм (оповідання, новела) та оригінального стилю, творець літературного типу "дивака", тонкий психолог, Григор Тютюнник звертався до проблем, що є актуальними й сьогодні. Творчий доробок цього письменника потребує сучасної психоаналітичної інтерпретації.

Зигмунд Фройд у праці "Леонардо да Вінчі" зауважив, що першопоштовхом у творчій біографії митця може бути психічна травма. В цьому сенсі творчість варто розглядати як художньо відтворену реакцію душевного болю. Тож не дивно, що Григор Тютюнник на запитання одного з надокучливіших своїх епігонів, чи є секрет художньої творчості, роздратовано відповів: "Та є! Є! Повна душа болю! Передаю секрет – біль..." [1, с. 45]. Хоча біль – не єдиний творчий першопоштовх, адже первісними імпульсами творчого акту можуть бути переживання поетичного настрою, наслідування, одкровення, звільнення від ваги історичної пам'яті, від мрій, втеча від дійсності, бажання самоствердитись тощо. Тому акцент на больових відчуттях свідчить про пережиту в дитинстві Григором Тютюнником психічну травму.

За епігенетичною теорією Еріксона, у віці шести – одинадцяти років над людиною нависає почуття власної неповноцінності, тому дитяча психічна травма може зупинити еволюцію особистості до "єго-ідентичності", завершальної стадії у формуванні людини. В такому разі психічна травма стає вузликком напам'ять, про який людина пам'ятатиме все життя. Пам'ять дитячого болю може спровокувати психічний застій і розвинути комплекс неповноцінності. Зацикленість Тютюнника на психічній травмі пояснює його постійне повертання через творчість до свого дитинства. [1, с. 40]. Підтвердженням цього є зізнання письменника, який у автобіографії писав, що, коли йому було шість років, заарештували батька, а "мати осталися заміжні за іншим" [5, с. 615]. Другу психічну травму майбутній письменник пережив одинадцятирічним, коли з Донбасу вирушив пішки до матері на Полтавщину і в дорозі змушений був старцювати: "Йшов пішки, маючи за плечима 11 років, три класи освіти і порожню торбину, в котрій з початку подорожі було дев'ять сухарів, перепічка і банка меду – земляки дали на дорогу. Потім харчі вийшли. Почав старцювати. Перший раз просити було неймовірно важко, соромно, одбирало язик і в грудях тепло, тоді трохи привик..." [5, с. 614]. Співвідношення між кількістю написаного про дітей і дорослих у Григора Тютюнника приблизно однакове, але саме оповідання й повісті про хлопчика, що проходить через складні життєві перипетії, створюють ілюзію єдиного твору і показують всю суперечливість психології письменника.

Галина Гриненко зазначає, що був Григор Тютюнник "надто проникливий і глибокий, дуже зосереджений і водночас уважний до людей" [5, с. 4]. Цікавою є думка про ставлення Григора Тютюнника до жінок. Він з ніжністю відносився до жінок, які не зловживали "його толерантністю, прихильністю", але до тих, хто його не розумів, він міг бути навіть жорстоким [5, с. 4].

Своє неординарне ставлення до матері письменник зображає в "Автобіографії": "Після того, як батька забрали в тюрму в 1937р., взяв мене до себе батьків брат Філімон Васильович Тютюнник, – мати осталися заміжні за іншим, а я пішов до дядька. Сьогодні я знаю, для чого взяв мене дядько." [5, с. 614]. Ці слова звучать, як образа на матір за те, що вона вийшла заміж за іншого, зрадила батька. Згадує письменник і часи, коли батьки ще були разом: "А до Донбасу, ще коли жив з матір'ю і татом, добре запам'ятались мені Шевченків "Кобзар", "Під тихими вербами" Грінченка, "Хіба режуть воли...", "Кайдашева сім'я", "Тихий Дон", тоді ще не закінчений, – третю частину читали, мабуть, тато і мама воювалися за неї: обом хотілося читать." [5, с. 614]. Отже, ще за життя батька сімейна ідилія не складалася.

Думка про матір ніколи не полишала Тютюнника в спокої, адже коли мати прийняла приймака, подався Григор на Донбас: "...і зажив, сказати, самостійною житухою. Навіть посилки матері слав: калосі, матерійки на піджачок тощо". [5, с. 615].

Ставлення до матері у Григора Тютюнника було суперечливим. З одного боку, він тримав на ній образ, але з іншого боку, письменник багато творів присвячував саме образу матері, адже це була людина, з якою Григор Тютюнник поділяв горе і радість у своєму житті.

Уже перша новела "В сутінки", що виросла з приватного листа, є ключовою для розуміння творчості Григора Тютюнника як варіації на тему дитячої психічної травми. У новелі син-студент, гостюючи в матері, не може перебороти стіну відчуження між собою та нею, що постала ще в дитинстві, коли мати зрадила батькові з чужим чоловіком. Фіксація синов'ї уваги на подіях вісімнадцятилітньої давності свідчить про дитячу психічну травму персонажа, яка спровокувала

застій у його психіці. Дорослий син усе життя пам'ятає в деталях вечір гріха своєї матері: "Отак було й того вечора. Я пам'ятаю його в усіх подробицях, він не раз уже вставав перед моїми очима і не раз снівся за ці вісімнадцять років..." [5, с. 30]. Психолог помітив би найперший симптом регресії, що виражається дитячою поведінкою, про яку говорять: "Надувся і не розмовляє". Цю особливість синові поведінки зауважила мати: "Ти, сину вже краще б ляв мене, ніж отак... Три дні, як приїхав, і все мовчиш. Чи вже у серці для матері порожньо?..." [5, с. 30].

Оповідання "В сутінки" також дає змогу спостерігати витіснення. Коли син дивиться на матір, то бачить, як все від пояса огорнене туманом, тінню. Хлопець не хоче бачити матір і тому на підсвідомому рівні бачить тільки тінь: "немов мати по пояс у чорному тумані..." [48, с. 31]. Він не хоче бачити її тіло, тому що саме воно стало причиною тієї зради. Дзеркало – це образ, який символізує підсвідомість. Син бачить матір у шибці, яка відбиває її зовнішність – "У чорній шибці, немов у ополонці, відбивається красиве дівоче лице з чорненькою родимкою на підборідді...". Він помічає її красу, але не сприймає її як матір, "якась чужа красива жінка, котру я чомусь називаю матір'ю..." [48, с. 32].

Із щоденникових записів Григора Тютюнника відомо, що жила колись жінка, яка любила батька Григора – Михайла – і була старша за нього. "Я виношую ще один жіночий образ. Образ жінки, котра дуже любила мого батька. Коли у нас сталося нещастя, мама в горі кинулася саме до неї. Жінка була набагато старша за маму, старша за батька. Але обоє, батько й мати, ніколи не посміли зневажити ту любов, велику і беззасмуну. Отож: Марія пекла коржики, збирала все необхідне, бо мама ридала та побивалась. Удвох вони й поїхали розшукувати батька, не знаючи, що слід його загубився вже навіки... Ти подивись, яке благородство й краса обох жінок, самозреченість моєї тоді ще зовсім молоді мами... Мабуть, одна вона в цілیم світі шукала підтримки в своїй суперниці, співчувала їй і жаліла. І якщо доля дасть мені таланту... Не дивися так скептично... Не таланту – Бог із ним... Якщо поталанить мені щось написати – воздам хвалу жінці й красі" [5, с. 743].

Посвята у новелі "Три зозулі з поклоном" звучить так: "Любові всевишній присвячується". Ця новела, як і чимало інших, жила в письменникові давно, ще змалечку. Автор сам любив її якоюсь тривожною любов'ю. Згадує Петро Засенко: "Починав напам'ять першу фразу, а далі вже не міг спинитися – читав до кінця, переймаючись болісною епічною настроєністю власного твору. Сам відчув, сам написав так (як відчував), сам читав – природа творення зливалася в одній мистецькій триєдності" [4, с. 37].

Григор Тютюнник показує історію двох жінок, що кохають одного чоловіка – Михайла. Одна з них – його дружина і мати його сина, а друга – жінка, яка вийшла заміж за іншого, проте продовжує кохати всім серцем Михайла.

Кохання Марфи до чужого чоловіка – її глибока інтимна проблема, якою жінка ні з ким не ділиться. Марфа й не претендує на чуже щастя. Згодом вона стає вдовою, а Михайла забирають на каторгу. Його чекають дві жінки. Важко Софії, яка втратила чоловіка і батька своєї дитини, але вона отримує від нього листи і знає, що Михайло любить її. А Марфа переживає нерозділене кохання, раніше від Софії відчуває, коли тій надходить лист і просить листоношу дати хоч потримати його в руці, пригортає його до грудей, цілує. " – Ну от бачите, нічого я йому не зробила... Тепер несіть Софії... Потім Марфа птахою летить на роботу, а вітер сушить – не висушить сльози у її очах" [5, с. 355].

Двох жінок з аналізованого твору можна розглядати не лише як проєкції реальних прототипів – матері Григора й чужої жінки, але і як проєкцію авторського ставлення до матері. Образ матері є дисоційованим, збірним, адже для письменника Софія – це та любляча мати, яка завжди кохала його батька, а Марфа – це та мати, яка кохала Михайла, але вийшла заміж за іншого. Софія – спокійна, врівноважена, співчутлива, вона без заздрощів ставиться до Марфи. Сама просить чоловіка: " Михайле... хоч би разок на неї глянув. Бачиш, як вона зо тебе світиться" [5, с. 358]. Марфа – емоційна, чутлива, лагідна, відчайдушна у своїх почуттях, "тонесенька, тендітна, у благодійній вишиваній сорочинці, з кучерявим світлим волоссям" – була молодшою за Михайла, "йому тридцять три, а їй дев'ятнадцять" [5, с. 357].

В оповіданні "Кізонька" письменник також показує амбівалентний образ матері. Головними героїнями твору є дві жінки: Дарка та Стеха, які пов'язані певними почуттями з одним чоловіком – Степаном Секрементом. Розглядаючи жіночі образи, слід зауважити, що у творі важливе місце має образ Стехи, адже саме на тлі її дій та вчинків простежується характер Дарки. Автор добирає влучні вирази для опису зовнішності цієї жінки – перед нами постає грубувата робітниця: "Стеха-Жирафа, худя довготелеса жінка... Плаття шовкове, аж ніяк не до лица підтоптаній жінці, шелесь-шелесь по гострих колінах..." [5, с. 362]. А коли танцювала для Степана "кізоньку", то сама була схожа на козу, та ще й всміхалась "по-козинячому". Все вона робила сама: і на комбайні молотила зерно, і на тракторі орала землю, і косила, і дрова рубала, і могла викласти цеглою погріб: "...все вміла Стеха, мовчки, вправно, по-мужицькому" [5, с. 362]. Дарка ж ніжніша та тендітніша. Але вона тверда у своїх поглядах, незалежна, горда, поважна, тоді як Стеха, навпаки, не обминає Степана, а постійно "крутиться" біля нього, витанцьовує перед ним. Як Степан зазначає: "Ні-і, ця

не пішла б "кізоньку" танцювати... Не стала б на пальчики ні перед ким... Ця пройшла б мимо всякого з отих своїх, якби вони за нею не ганялися!" [5, с. 363]. Стеха, зустрівши Степана біля магазину, запрошує його до себе, але він відмовляється, тому що серцю не накажеш. Символічним є танець "кізонька", який виконує Стеха для Степана. Саме цей танець показує, якими різними були дві жінки у сприйнятті Степана Секремента. Йдучи додому, Стеха думає про Степана: "Та нагодований був би, та доглянутий. Кої тобі мороки ще треба? Ходить, як та мара, туманіє за тією...прости господи!", але Степан думає далеко не про Стеху: "Обминає вона,ховається! Хоч би борщу раз у півроку прийшла зварила. А то самий хліб їси!" [5, с. 360], – усі його думки спрямовані до Дарки.

В оповіданнях "Кізонька" та "Три зозулі з поклоном" ми можемо простежити роздвоєння образу матері. Образ Софії ідентифікується з матір'ю, яка кохала батька, хотіла завжди бути з ним. А образ Марфи ідентифікується з матір'ю, яка кохала батька, але вийшла заміж за іншого. Жіночі образи оповідання "Кізонька" – Дарка та Стеха – є проекцією тієї ж роздвоєності: Стеха ідентифікується з образом матері, яка кохала батька, а Дарка – з образом матері, яка є гордою та непоступливою. Вона, можливо, і кохає свого чоловіка, та через своє самолюбство переступити не може, не може підійти до нього та попросити вибачення.

Отже, саме подія другого заміжжя матері наклала відбиток на психіку майбутнього письменника – Григор Тютюнник таїв у собі образу на матір. Оповідання "В сутінки", "Три зозулі з поклоном", "Кізонька" та інші осмислюють не лише проблему кохання, але й зради. Контрастні образи жінок в аналізованих творах засвідчують амбівалентне ставлення письменника до матері.

Література:

1. Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес / В.Г.Даниленко – К.: Академвидав, 2008. – С.294-298.
2. Євсевська В.Твір,присвячений любові (новела Гр.Тютюнника "Три зозулі з поклоном") / В.Євсевська // Дивослово. – 1998. – №3. – С.70-71.
3. Єжелов Г.Григор Тютюнник: "Було добре на душі"/Г.Єжелов//Київ.— 1997. – №3/4. – С.142.
4. Засенко П.Світло невпокореної душі (Григор Тютюнник) / П.Засенко // Київ. – 2007. – №12. – С.2-17.
5. Тютюнник Григор. Облога: Вибр.твори / Предм., упорядкув. та приміт. В.Дончика. – 3-те вид. – К.: Унів.вид-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – 832 с.
6. Шевченко А. Зустріч на всежиття або щастя й злощастя Григора Тютюнника. Мозаїка / А.Шевченко // Рідна школа. – 2006.— №5. – С.35-46.